

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİLANÇO DIŞI İŞLEMLERİN RİSK VE KARLILIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin SELİMLER*
Süleyman KALE**

Özet

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe bilanço dışı hesapların özellikleri, büyüklüğü, son beş içerisindeki gelişimi, risk ve karlılık açısından etkileri incelenmektedir.

Krizin ana nedenlerinden biri olduğundan ve etkilerinin büyümesine yol açtığından, son küresel kriz projeksiyonların bilanço dışı işlemlerine yönelmesine neden olmuştur. Türk bankacılık sektörü bilanço dışı işlemleri, aktif toplamın hemen hemen yirmi katına ulaşmıştır. Bu işlemler özellikle kalkınma ve yatırım bankalarında yoğunlaşmıştır ancak göreceli olarak düşük olmakla birlikte kamu, özel ve yabancı bankalarda da aktif toplamından büyüktür. Bilanço dışı işlemlerin %7'sini bilanço dışı yükümlülükler oluştururken, %93'ünü emanet ve rehinli kıymetler teşkil etmektedir.

Son yıllardaki büyüme ve gelişme; risk ve karlılığa etkisi, risk yönetimindeki yeni gelişmeler bilanço dışı işlemlere önümüzdeki dönemde daha fazla önem atfedileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilanço Dışı Hesaplar, Bankalar, Bilanço Hesapları, Banka Muhasebesi

JEL Sınıflaması: G21, G32, M41

* Dr., TC Ziraat Bankası A.Ş., hselimler@ziraatbank.com.tr

** Dr., TC Ziraat Bankası A.Ş., skale@ziraatbank.com.tr

EVALUATION OF THE OFF-BALANCE SHEET ACTIVITES OF THE TURKISH BANKING SECTOR WITH RISK AND PROFITABILITY APPROACH

Abstract

In this study, properties of the off-balance sheet items of the Turkish banking sector, their extent and progress within last five years, and their effects on risk and profitability are evaluated.

Recent global crisis has led to shed light on off-balance activities of the banking sector, since it was one of the major reasons and fueled the effects of the crisis. Off-balance sheet activites of the Turkish banking sector is about twenty times of the total assets in 2011. These items are especially concentrated in development & investment banks but although comparatively low, the off-balance sheet activites of all state, private and foreign banks exceeds total assets. Off-balance sheet commitment constitutes about 7% of total off-balance sheet items compared to 93% of total items held in custody and pledges received.

Considering recent extent and progress of off-balance sheet activities, contribution of these activities to risk and profitability, new improvements in risk management prove that more importance should/will be attributed to the off-balance sheet item.

Keywords: *Balance Sheet Items, Off-Balance Sheet Items, Banks, Bank Accounting*

JEL Classification: *G21, G32, M41*

Giriş

Bankacılık sektörü fon fazlası olan birimlerden fon ihtiyacı olan birimlere aracılık etmektedir. Bu faaliyetlerini gelişen ve artan sayıdaki bankacılık hizmet ve işlemleri ile gerçekleştirmektedir. Gelişen hizmet yelpazesi bankalarda gelir kalemlerinin de çeşitlenmesine yol açmış, aynı zamanda risk anlamında dikkat edilebilecek alanı da genişletmiştir. Dolayısıyla, artan hizmet çeşitliliği sonuçta karlılığı ve risk yönetimini etkilemiştir. Bankaların da ticari bir kuruluş olarak amacı kar elde etmek ama bunu olabildiğince az riskle ve risk yönetimi ile sağlamak olmuştur.

Bankaların faaliyet sonuçları, karlılıkları ve çok geniş bir yelpazeye yayılan hizmet çeşitliliği finansal tablolara yansımaktadır. İlişki halindeki kişiler ve kurumlar bankaları finansal tabloları aracılığı ile izlemekte ve denetlemektedir. Bilinirliği en yüksek finansal tablolar bilanço ve gelir tablosudur. Bilanço dışı hesaplar, kar dağıtım tablosu, nakit akım tablosu gibi diğer tablolar da bankalarca düzenlenmesi gereken finansal tablolar arasında yer almaktadır.

Tutarı, gelişimi, bankalar arasındaki dağılımı, karlılığa etkisi, taşıdıkları riskin boyutu gibi hususlar dikkate alındığında bilanço dışı hesaplar son yıllarda öne-

mini arttıran hesap grubu olmuştur. Özellikle banka aktif toplamını kat be kat aşması ve bu büyüklüğün bilançoda yer almaması karlılık ve risk açısından önemini daha da arttırmıştır. Son küresel krizde, zayıf varlık yapısı ile bilanço dışı işlemler, krizi tetikleyen ve büyümesine neden olan önemli unsurlardan biri olmuştur¹. Geliştirilmiş yeni finansal ürünler bilanço dışı işlemlerin daha da artmasına yol açmıştır. Bu nedenle bilanço dışı işlemler, yeniden yapılanma tartışmalarının önemli noktalarından biridir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bilanço dışı hesapları oluşturan kalemler, özellikleri ve bu hesapların 2007-2011 yılları arasındaki gelişimi ele alınacaktır. İkinci bölümde, bilanço dışı hesaplar karlılık açısından ele alınacaktır. Üçüncü bölümde risk açısından bir değerlendirme yapılacaktır ve son bölümde tespit ve önerilere yer verilecektir.

1. Bilanço Dışı Hesaplar, Özellikleri ve Gelişimi

Nazım hesaplar olarak da adlandırılan bilanço dışı hesaplar, müşterilere sağlanan gayri nakdi kredileri, ileride borç veya alacak doğuracak hak ve yükümlülükleri, emanete alınan değerleri ve muhasebe disiplini altında izlenmek istenen bilgileri izlemekle kullanılan hesapları ifade eder. Bu hesaplar bankanın aktif ve pasifini birinci derecede ilgilendirmez².

Bilanço dışı hesaplar (BDH), belli koşulların gerçekleşmesi durumunda bilançoda yer alabilen ancak cari bir nakit akışı gerektirmediği için bilançoda gösterilmeyen hesaplardır³. Bilanço dışı hesaplar, bankaların bilanço hesaplarını (varlıklar, alacaklar, borçlar, özsermaye) doğrudan etkilemeyen işlemlerin ve kıymetlerin takip edildiği izleyici hesaplardır. Tekdüzen Hesap Planında (THP) 9-nolu hesap grubunda yer almakta olup genel olarak aşağıdaki gerekçelerle kullanılmaktadır.⁴

- İleride tazmin edildiğinde bilanço kalemlerini etkileyecek taahhüt, garanti ve ciro, aval, kefalet, kabul gibi işlemler,
- Bankaya ait olmayan, emanete alınan kıymetler,
- Alınmış güvenceler (ipotek, rehin, teminat senetleri vb.).

¹ M. A. Duran ve A. Lozano-Vivas, "Off-balance-sheet activity under adverse selection: The European experience", **Journal of Economic Behavior & Organization**, 2012, s.1.

² Mehmet Hasan Eken ve Hüseyin Selimler, **Banka Muhasebesi**, 2. Baskı. İstanbul, Der Yayinevi, 2008, s.245

³ Linda Allen- Allen, (1997), **Capital Markets and Institutions: A Global View**, John Wiley Inc., 1997, s.12

⁴ Eken ve Selimler, s.245

Tablo 1: Banka Bilançosu ve Hesap Grupları

BANKA BİLANÇOSU ŞEMASI		
	AKTİF	PASİF
Bilanço Hesapları (Bilanço İçi)	0 - Dönen Değerler	3 - Mevduat ve Diğer Yabancı Kaynaklar
	1 - Krediler	4 - Özkaynaklar
	2 - Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler	
Bilanço Dışı Hesaplar	9 - Bilanço Dışı Hesaplar	9 - Bilanço Dışı Hesaplar

1.1. Bilanço Dışı Hesaplar ve İşleyiş Özellikleri

THP’nda yer alan ve büyük defter hesap numaraları bazında izlenen bilanço dışı hesaplar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2: Tekdüzen Hesap Planında Bilanço Dışı Hesaplar ⁵

Hesap No*	Hesap Adı
910 / 912	Teminat Mektupları Alacaklar / Borçlar
920 / 922	Kabul Kredilerinden Alacaklar / Borçlar
930 / 932	Akreditif Taahhütlerimizden Alacaklar / Borçlar
934 / 936	Müşteri Adına Yapılan Türev Finansal Araç Alım/Satım İşl.
940 / 942	Cirantalarımız / Cirolarımız
944 / 946	Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlar
950 / 952	Menkul Kıymet İhracında Satın Alma Garantilerimiz
954 / 956	Faktöring Garantilerinden Alacaklar / Borçlar
960 / 962	Diğer Garanti ve Kefaletlerimiz
964 / 966	Alım Satım Amaçlı Türev Finansal Araçlar
970 / 972	Teminat Mektupsuz Prefinansman Kredileri
975 / 977	Dövizle Endekli Kredilerden Alacaklar / Borçlar
978 / 980	Taahhütlerden Alacaklar / Borçlar
982 / 984	Emanet ve Rehinli Kıymetler
986 / 988	Repo ve Ters Repo İşlemleri
992 / 994	Sınırlamalara Tabi Olmayan Krediler
996 / 998	Diğer Bilanço Dışı Hesaplar

*İlk hesaplar aktif, ikinci hesaplar pasif niteliklidir.

Bilanço dışı hesaplar, bir yevmiye kaydında karşılıklı olarak çalışan, aynı yevmiye kaydında bilanço içi ve gelir hesapları ile çalışmayan, işlem olarak bilanço içi ve

⁵ T.Bankalar Birliği, Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ (06.01.2007 tarih ve 26415 sayılı Resmi Gazete), 2007.

gelir hesapları ile bağlantılı olabilen, bir işleme ilişkin aktif ve pasif nitelikli iki adet hesaba sahip olan işlemler / hesaplardır.

Yevmiye kaydında karşılıklı çalışmamasına karşın birçok bankacılık işleminde birlikte yer almaktadırlar. Teminat mektubu verilmesi ve komisyon tahsilatı, teminat mektubunun tazmin olması, nakit karşılığı kredi verilmesi bu tür işlemlere örnek olarak verilebilir. Bu ilişkileri hem bankacılık işlemi hem de muhasebesi bazında ele alarak aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

1.1.1. Bilanço Dışı Hesapların Bilanço Dışı Hesaplarla İlişkisi:

Tekdüzen hesap planı (THP) gereği, Bilanço dışı hesaplarda her işlem için biri aktif nitelikli diğeri pasif nitelikli olmak üzere 2 hesap belirlenmiştir. Defteri kebir hesap numarası itibarıyla aktif hesabın numarası önce gelmekte ve bu hesaplar karşılıklı olarak çalışmakta, diğer bilanço dışı işlemlere ait hesaplarla çalışmamaktadır. Örneğin, teminat mektubuna verilmesine ilişkin muhasebe kaydı şöyledir;

//

910 - TP TEMİNAT MEKTUPLARINDAN ALACAKLAR

912-TP TEMİNAT MEKTUPLARINDAN BORÇLAR

Kayıttan da görüldüğü üzere, teminat mektubuna ilişkin 910 ve 912 hesap belirlenmiş, mektubun verilmesine ilişkin muhasebe kaydında da bu hesaplar karşılıklı çalışmıştır. Örnek 910 / 912 hesaplar, 978 / 980, 992 / 994 hesaplar. İlk hesap aktif nitelikli, ikinci hesaplar ise pasif niteliklidir. Yabancı para işlemlerle ilgili olarak da yine 2 hesap mevcut olup, teminat mektup örneğinde eğer yabancı para teminat mektubu verilseydi 911 / 913 hesaplar çalışacaktı. Yabancı para hesaplar aynı işleme özgü TL hesap numaralarının bir fazlası olup, TL teminat mektupları için 910 / 912 hesaplar, yabancı para teminat mektupları için 911 / 913 hesaplar kullanılmaktadır.

Aşağıdaki işlemler bilanço dışı hesapların bilanço dışı hesaplarla olan ilişkisine örnek verilebilir: Teminat mektubu iadesi/çıkışı (bilanço dışı yükümlülükler), çek karnesi verilmesi (taahhüt), kredi kartı verilmesi (taahhüt), tahsile senet alınması (emanet kıymetler), tahsil için çek alınması (emanet kıymetler), kabul kredisi için taahhüt verilmesi (bilanço dışı yükümlülükler), teminat mektubu için genel karşılık ayrılması (taahhütler).

1.1.2. Bilanço Dışı Hesapların Bilanço İçi Hesaplarla İlişkisi:

Bilanço Dışı Hesapların bakiyeleri, gerçek aktif ve pasif değer niteliği taşımadığından, bu gruptaki hesaplar diğer gruptaki bilanço ve gelir tablosu hesapları ile karşılaştırılmaz. Bilanço Dışı Hesaplar kendi aralarında karşılıklı çalışırlar. Bir bilanço dışı hesap sadece bir bilanço dışı hesapla çalışırken, Bilanço Dışı Hesaplar hem aktif ve hem de pasif karakterli hesaplar olarak kayıtlarda kullanılmaktadırlar.⁶

⁶ Eken ve Selimler, s.245

Bilanço dışı hesaplar yine bilanço dışı hesaplar içinde kendileri için THP’nda oluşturulan hesaplarla karşılıklı çalışır. Bu durumda, hiçbir zaman bir yevmiye kaydında bir bilanço dışı hesabın karşılık hesabı bilanço içi bir hesap olamaz.

Bilanço dışı ve içi hesapların işlem sürecinde birbirini tamamlar şekilde çalışması mümkündür. Örneğin, nakit karşılığı verilen bir kredide, kredinin kullanılmaması durumunda bilanço içi hesaplar çalışmakta, kredi hesabı artmakta, nakit ödenmesi durumunda kasa azalmaktadır. 5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre nakit karşılığı kredi sınırlamaya tabi olmayan bir kredi olduğundan, rehin alınan (mevduat veya nakit) tutar rehinli kıymetler hesaplarında, kredi tutarı sınırlamaya tabi olmayan hesaplarda izlenmektedir.

Yine benzer bir şekilde ipotek, senet gibi değerler karşılığında kredi kullanılması durumunda, kredi kullandırım işlemleri bilanço içi hesaplarda muhasebeleştirilecek, ipotek ve senet gibi teminatlar bilanço dışı işlemlerde muhasebeleştirilecektir.

Yukarıdaki örnekler işlemin ilk önce bilanço içi hesaplarda başlayıp, izleyen aşamada bilanço dışı hesaplarda muhasebeleştirilmesine ilişkindir. Bunun yanında, bilanço dışı işlemlerde başlayıp daha sonra bilanço içi hesaplarda süreci devam eden işlemler de vardır. Örneğin, teminat mektubu verilmesi ile bilanço dışı hesaplarda bu işlem muhasebeleştirilir, ancak teminat mektubunun tazmin olması durumunda teminat mektubu bu kez bilanço dışı işlemlerden çıkışı yapılır, tazmin edilen tutar bilanço içi işlemlerde izlenmeye başlar.

Örnek olarak şu işlemler sayılabilir: Nakit karşılığı kredi verilmesi, ipotek karşılığı kredi verilmesi, senet karşılığı kredi verilmesi, kredinin yakın izlemeye alınması, teminat mektubunun tazmin olması.

1.1.3. Bilanço Dışı Hesapların Gelir/ Gider Hesapları ile İlişkisi:

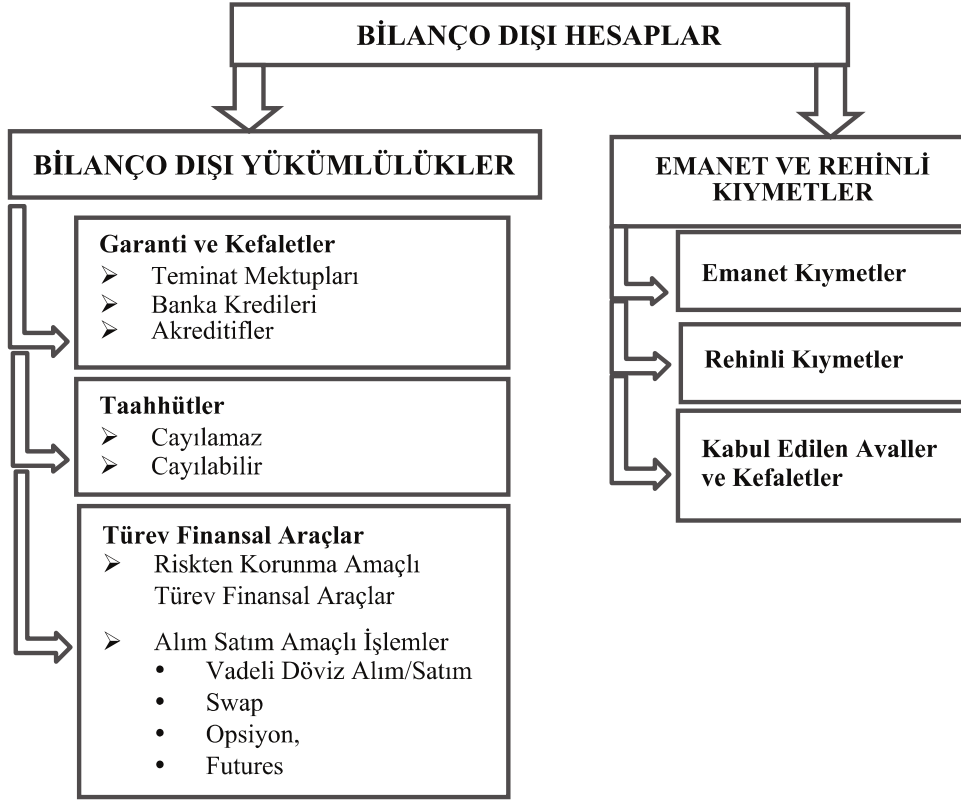
Bilanço dışı hesapların gelir gider hesapları ile ilişkisi, işlemlere ilişkin gelir tahsili veya gider ödemesi, tahakkuku veya reeskont yapılması suretiyle olmaktadır. Yine, teminat mektupları örneğini ele alırsak, teminat mektubu verilmesi durumunda, peşin alınan devre komisyonu gelir hesaplarına ya müşterinin hesabından ya da nakit olarak alınacaktır. Bu şekilde, teminat mektubu verilmesi işlemi bilanço dışı işlemlerde, gelir alınması işlemi ise gelir hesaplarında muhasebeleştirilecektir. Ancak müşteri hesabı veya kasa hesabı bilanço içi hesap olacaktır. Bu şekilde ithalat akreditifleri, türev ürünler, emanet ve rehin kıymetlerde yer alan bazı işlemler karşılığı komisyon tahsil edilmesi durumunda, gelir hesapları çalışacaktır.

Tahsil edilen çek ve senetlerin müşteri hesabına aktarılması ve komisyon alınması, ilk kez teminat mektubu verilmesi ve aynı anda komisyon tahsilatı, akreditif açılması ve komisyon tahsilatı bu tür işlemlere örnek olarak verilebilir.

1.2. Bilanço Dışı Hesapları Oluşturan Hesap Grupları

Bilanço dışı hesaplar, bilanço dışı yükümlülükler ve emanet rehinli kıymetler olarak 2’ye ayrılmakta, bilanço dışı yükümlülükler ve emanet/ rehinli kıymetler hesapları da alt hesaplara ayrılmakta buna ilişkin dağılım tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Bilanço Dışı Hesaplar ve Alt Hesaplar / İşlemler

1.3. Türk Bankacılık Sektöründe Bilanço Dışı Hesaplar

1.3.1. Bilanço Dışı Hesapların Genel Durumu

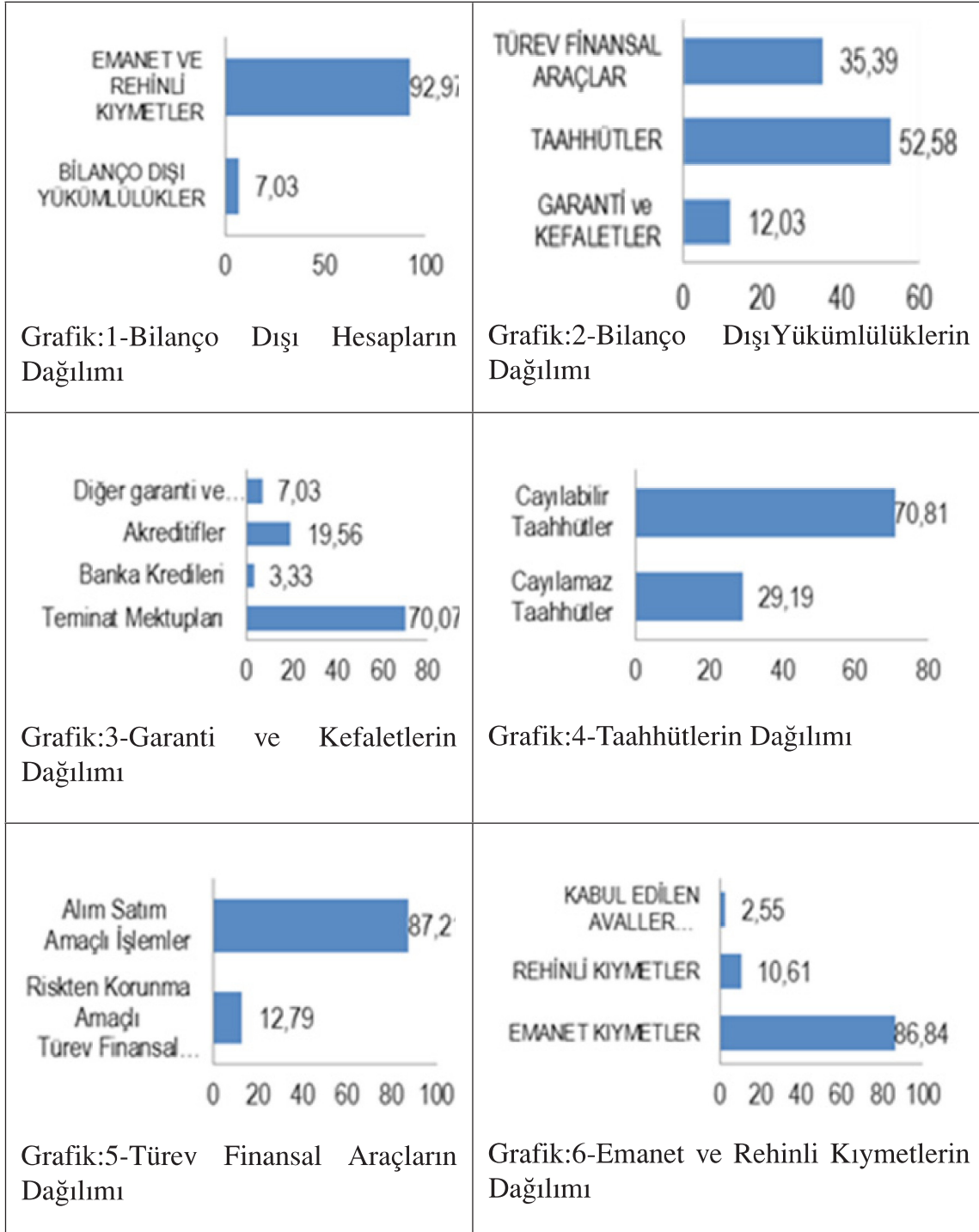
2011 yılına ait bankacılık sektörü bilanço dışı hesap rakamları Tablo 4 ve Grafik 1-6'da yer almakta olup, 22.745 milyar TL'lik BDH toplamının %7,03'ü bilanço dışı yükümlülüklerden, %92,97'si emanet ve rehinli kıymetlerden oluşmaktadır. Bilanço dışı yükümlülüklerin ise %52,58'i taahhütlerden, %35,39'u türev finansal araçlardan ve %12,03'ü garanti ve kefaletlerden oluşmaktadır. Emanet ve rehinli kıymetlerin %86,84'ü emanet kıymetlerden, %10,61'i rehinli kıymetlerden ve %2,55'i kabul edilen aval ve kefaletlerden meydana gelmektedir.

Tüm bilanço dışı hesaplara genel olarak bakıldığında ise, %80'i emanet kıymetlerden, %9,86'sı rehinli kıymetlerden, %3,70'i taahhütlerden ve %2,49'u türev finansal araçlardan oluşmaktadır.

Tablo 4: Türk Bankacılık Sisteminde Bilanço Dışı Hesaplar

KONSOLİDE OLMAYAN BİLANÇO DIŞI HESAPLAR	31.12.2011		
	Toplam (TL)	Kendi İçinde %	Toplam İçinde %
A. BİLANÇO DIŞI YÜKÜMLÜLÜKLER (I+II+III)	1.598.770.186	7,03	7,03
I. GARANTİ ve KEFALETLER	192.376.434	12,03	0,85
1.1.Teminat Mektupları	134.798.965	70,07	0,59
1.2.Banka Kredileri	6.411.885	3,33	0,03
1.3.Akreditifler	37.636.278	19,56	0,17
1.4. Diğer garanti ve Kefaletler	13.529.306	7,03	0,85
II. TAAHHÜTLER	840.570.630	52,58	3,70
2.1.Cayılamaz Taahhütler	245.343.756	29,19	1,08
2.2.Cayılabılır Taahhütler	595.226.874	70,81	2,62
III. TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR	565.823.122	35,39	2,49
3.1.Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlar	72.341.591	12,79	0,32
3.2.Alım Satım Amaçlı İşlemler	493.481.531	87,21	2,17
3.2.1.Vadeli Döviz Alım-Satım İşlemleri	82.421.513	16,70	0,36
3.2.2.Para ve Faiz Swap İşlemleri	300.285.886	60,85	1,32
3.2.3.Para, Faiz ve Menkul Değer Opsiyonları	98.986.206	20,06	0,44
3.2.4.Futures Para İşlemleri	810.205	0,16	0,00
3.2.5.Futures Faiz Alım-Satım İşlemleri	1.868.150	0,38	0,01
3.2.6.Diğer	9.109.571	1,85	0,04
B. EMANET VE REHİNLİ KIYMETLER (IV+V+VI)	21.147.205.996	92,97	92,97
IV. EMANET KIYMETLER	18.364.849.755	86,84	80,74
V. REHİNLİ KIYMETLER	2.242.850.044	10,61	9,86
VI. KABUL EDİLEN AVALLER VE KEFALETLER	539.506.197	2,55	2,37
BİLANÇO DIŞI HESAPLAR TOPLAMI (A+B)	22.745.976.182		100,0

Kaynak: BDDK, TBB

1.3.2. Bilanço Dışı Hesapların Gelişimi ve Aktifle Karşılaştırması

Banka gruplarının bilanço dışı hesapları ve aktif toplamaları Tablo 5’te gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, 2011 yılı itibariyle bilanço dışı hesaplar aktif toplamının 19,6 katıdır. 2007-2011 döneminde bu oranın giderek arttığı ve en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Tablo 5: Banka Grupları İtibariyle Bilanço Dışı Hesaplar ve Toplam Aktifler (2007-2011)

Yıllar		Bank Sektörü		Kamu		Özel		Yabancı		Kal./Yat.	
		BDH	Aktif	BDH	Aktif	DBH	Aktif	DBH	Aktif	BDH	Aktif
2011	TP	21.107.519	803.973	1.194.564	256.736	1.482.333	398.451	615.853	121.874	17.811.218	26.209
	YP	1.638.457	356.739	467.238	84.253	822.815	220.668	249.423	36.314	98.736	15.384
	Top	22.745.976	1.160.712	1.661.801	340.989	2.305.147	619.119	865.276	158.188	17.909.954	41.593
2010	TP	10.887.447	710.409	648.769	237.708	878.206	341.029	493.819	109.693	8.863.244	21.284
	YP	976.322	251.467	216.507	60.356	449.161	155.491	243.459	25.880	66.963	9.644
	Top	11.863.770	961.876	865.277	298.064	1.327.367	496.520	737.278	135.572	8.930.207	30.929
2009	TP	8.098.856	581.434	473.530	196.503	734.244	279.785	295.949	85.459	6.591.059	18.986
	YP	678.291	217.099	160.192	53.473	349.054	133.456	140.136	22.029	28.662	8.035
	Top	8.777.147	798.533	633.722	249.976	1.083.299	413.241	436.085	107.488	6.619.721	27.021
2008	TP	6.303.708	487.398	310.457	159.046	604.237	231.217	231.887	79.709	5.156.100	16.701
	YP	529.156	218.473	102.317	48.656	283.338	138.386	121.268	25.088	21.972	6.233
	Top	6.832.864	705.871	412.774	207.702	887.575	369.603	353.155	104.798	5.178.071	22.934
2007	TP	4.724.643	399.442	221.171	131.179	478.525	189.662	185.444	63.508	3.838.438	14.339
	YP	334.383	161.730	49.805	32.406	182.968	103.868	83.235	20.828	18.125	4.540
	Top	5.059.026	561.172	270.977	163.585	661.493	293.530	268.680	84.335	3.856.563	18.879

Kaynak: BDDK, TBB

Banka grupları itibariyle bilanço dışı hesapların aktif toplamına oranı, Tablo 6'da gösterilmiştir. Kamu, özel, yabancı bankalarda bu oranın 2007 yılından itibaren yükseldiği ancak sırasıyla 4,9, 3,7 ve 5,5 olduğu, kalkınma ve yatırım bankalarında da bu oranın 2007 yılından itibaren artmaya başladığı ve 2011 yılında 430 kata ulaştığı görülmektedir.

Tablo 6: Banka Grupları İtibariyle Bilanço Dışı Hesapların Aktif Toplamına Oranı (2007-2011)

	Bank. Sek.	Kamu	Özel	Yabancı	Kal/Yat
2011	19,6	4,9	3,7	5,5	430,6
2010	12,3	2,9	2,7	5,4	288,7
2009	11,0	2,5	2,6	4,1	245,0
2008	9,7	2,0	2,4	3,4	225,8
2007	9,0	1,7	2,3	3,2	204,3

1.3.3. Bilanço Dışı Hesapların Banka Gruplarına Göre Dağılımı

Banka grupları bilanço dışı hesaplarının bankacılık sektörü içindeki payı Tablo 7'de sunulmuştur. 2007-2011 döneminde bu oranın özel ve yabancı bankalarda azaldığı, kalkınma ve yatırım bankaları ile kamu bankalarında arttığı görülmektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarının bilanço dışı hesapları, bankacılık sektörü toplamının %78,74'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 7: Banka Gruplarının Bankacılık Sektörü Toplam Bilanço Dışı Hesaplardaki Payı (2007-2011)

	Kamu	Özel	Yab.	Kal/Yat
2011	7,31	10,13	3,80	78,74
2010	7,29	11,19	6,21	75,27
2009	7,22	12,34	4,97	75,42
2008	6,04	12,99	5,17	75,78
2007	5,36	13,08	5,31	76,23

Grafik 7: Banka Gruplarının Bilanço Dışı Hesaplardaki Payı

1.3.4. Bilanço Dışı Hesapların Alt Kalemleri

Bankacılık sektöründe Bilanço dışı hesapların dağılımı Tablo 8’de yer almaktadır. Emanet ve rehinli kıymetler %92,97 ile en büyük paya sahiptir; onu sırasıyla taahhütler, türev finansal araçlar ve garanti/kefaletler kalemi takip etmektedir. 2011 yılı itibariyle bilanço dışı hesap toplamı 22.745.976 bin TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 8: Bilanço Dışı Hesapların Dağılımı (2007-2011)

Yıllar	Garanti ve Kefaletler	%	Taahhütler	%	Türev Finansal Araçlar	%	Emanet ve Rehinli Kıymetler	%	Toplam Bilanço Dışı Hesaplar
2011	192.376	0,85	840.571	3,75	565.823	2,49	21.147.206	92,97	22.745.976
2010	142.070	1,20	361.508	3,05	384.521	3,24	10.975.670	92,51	11.863.770
2009	114.382	1,30	187.300	2,13	246.195	2,80	8.229.271	93,76	8.777.147
2008	105.977	1,55	149.750	2,13	192.576	2,82	6.384.562	93,44	6.832.864
2007	83.958	1,66	125.663	2,48	157.917	3,12	4.691.488	93,73	5.059.026

Kaynak: BDDK, TBB

Bankacılık sektöründe BDH’in artış oranları Tablo 9’da yer almaktadır. 2007-2011 döneminde bilanço dışı hesaplar %91,73 ile en çok 2011 yılında artış göstermiştir. En yüksek artışlar sırasıyla taahhütler, emanet/rehinli kıymetler, türev finansal araçlar ve garanti/kefaletler kalemlerinde meydana gelmiştir.

Tablo 9: Bilanço Dışı Hesapların Artış Oranları (2007-2011)

Yıllar	Garanti ve Kefaletler	Taahhütler	Türev Finansal Araçlar	Emanet ve Rehinli Kıymetler	Toplam BDH	Toplam Aktif
2011	35,41	132,52	47,15	92,67	91,73	20,67
2010	24,21	93,01	56,19	33,37	35,17	20,46
2009	7,93	25,08	27,84	28,89	28,45	13,13
2008	26,22	19,17	21,95	36,09	35,06	25,79
2011-2007	129,1	569,9	258,3	350,8	349,6	106,84

2011 ve 2007 yılları karşılaştırıldığında, toplam bilanço dışı hesapların %350 arttığı; en yüksek artışın %570 ile taahhütlerde gerçekleştiği, bunu %350,8 ile emanet ve rehinli kıymetlerin izlediği görülmektedir. Yine aynı dönemde, bilanço dışı işlemler ve aktif toplamı banka grupları bazında incelendiğinde, bilanço dışı hesaplardaki artışın aktif toplamındaki artış oranından daha yüksek gerçekleştiği, en yüksek artışın kamu bankalarında gerçekleştiği, bunu kalkınma-yatırım bankalarının izlediği görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10: Banka Grupları İtibariyle Bilanço Dışı Hesapların ve Aktiflerin 2011 -2007 yılı Artış Oranları

Yıllar	Bankacılık Sektörü		Kamu		Özel		Yabancı		Kal./Yat.	
	BDH	Aktif	BDH	Aktif	DBH	Aktif	DBH	Aktif	BDH	Aktif
2011-2007	349,6	106,8	513,3	108,4	248,5	110,9	222,0	87,6	364,4	120,3

1.3.4.1. Garanti ve Kefaletler

Garanti ve kefaletler gurubunu oluşturan işlem/hesaplar incelendiğinde, %70,1 ile teminat mektupları ilk sırada yer aldığı, onu %19,6 ile akreditiflerin izlediği görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11: Garanti ve Kefaletlerin Dağılımı (2007-2011)

Yıllar	Teminat Mektupları	T.M %	Akreditif	Akr. %	Garanti Verilen Pre-finansman	Banka Kredileri	Diğer	Garanti ve Kefalet Toplamı
2011	134.799	70,1	37.636	19,6	18	6.412	13.512	192.376
2010	101.956	71,8	27.833	19,6	62	3.550	8.670	142.070
2009	84.952	74,3	20.277	17,7	22	2.952	6.178	114.382
2008	76.241	71,9	21.663	20,4	19	3.204	4.850	105.977
2007	60.143	71,6	16.658	19,8	7	2.509	4.642	83.958

Kaynak: BDDK, TBB

1.3.4.2. Taahhütler

Taahhütler cayılabilir ve cayılamaz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Cayılamaz taahhütler, zorunlu karşılık ödemeleri, çekler için ödeme taahhütleri, kredi kartı harcama taahhütleri, menkul kıymet ihracına aracılık taahhütleri, kredi kartları ve bankacılık hizmetlerine ilişkin promosyon uygulama taahhütleri, vadeli alım satım taahhütleri gibi yükümlülüklerden; cayılabilir taahhütler ise kredi tahsis taahhütleri yükümlülüklerden oluşmaktadır.

Tablo 12: Cayılabilir ve Cayılamaz Taahhütlerin Gelişimi ve Payları:

Yıllar	Cayılabilir	Pay%	Cayılamaz	Payı%	Toplam
2011	595.226.874	70,81	245.343.756	29,19	840.570.630
2010	174.360.500	48,68	183.787.359	51,32	358.147.859
2009	16.499.531	8,99	166.976.606	91,01	183.476.137
2008	30.566.914	20,89	115.730.903	79,11	146.297.817
2007	27.053.695	22	95.537.007	78	122.590.702

Kaynak: BDDK, TBB

21.04.2011 tarih ve 4163 sayılı BDDK kararı gereğince, bankanın karşı tarafa kredi kullanabilme olanağı tanıdığı cayılabilir taahhüt işlemlerin “98050 Cayılabilir Kredi Tahsis Taahhütlerimiz” hesabında izlenmesi talimatı verilmiştir. Söz konusu talimata bağlı olarak bankalarca yapılan düzeltmeler sonucunda taahhütler hesabı 2011 yılının son çeyreğinde yüksek oranda artış göstermiştir.⁷

1.3.4.3. Türev Finansal Araçlar

Fiyatı bir başka ürünün fiyatına bağlı olan ürünlere türev ürünler denilmektedir⁸. Türev piyasalarda yer alan türev ürünler genel olarak forward, futures, opsiyonlar ve swaptan oluşmaktadır. Futures işlemleri vadeli işlem piyasalarının temelini oluşturur, borsalarda işlem görür; vade, işlem miktarı, teminat, fiyat adımı gibi işlem kriterleri ilgili borsalar tarafından belirlenir. Forward işlemleri tezgah üstü piyasalarda kullanılır; fiyat, vade, miktar gibi işlem kriterleri standart olmayıp taraflarca karşılıklı belirlenir. Opsiyon işlemleri ise genellikle organize borsalarda yapılır; belirli koşullarda fiyat, vade, miktar açısından standartlaşmamış alım ve satım yapılır. Swap işlemlerinde ise iki tarafın belirli bir zaman diliminde ödemelerini karşılıklı olarak değiştirmesi söz konusudur⁹. Swap işlemleri, aktif/pasif vade uyumsuzluğunun giderilmesi, TL/döviz likiditesi sağlanması, yabancı para pozisyonunun dengelenmesi,

⁷ B.D.D.K, **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Haziran 2012, s.14

⁸ Adem Anbar ve Değer Alper, Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Nisan 2011, s.78

⁹ Tevfik Altınok, M.Hasan Eken ve Serkan Çankaya, **Küresel Mali Piyasalarda Yeniden Yapılanma ve Türkiye**. İTO, 2011. 2010, s.30-31

faiz ve kur beklentileri çerçevesinde koruma veya kazanç sağlanması gibi amaçlarla yapılmaktadır¹⁰.

Çeşitli ülkelerde türev piyasaların kullanım düzeyini araştıran çalışmalar incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır¹¹

- Dışa açık olma durumu arttıkça, bankaların karşılaştıkları kur riski de artmaktadır.
- Kur riskinden korunmak için geleneksel veya bilanço içi tekniklerin yeterli olmadığı görülmektedir.
- Kur riskinden korunmak için türev ürünlerin kullanım oranı gün geçtikçe artmaktadır.
- Kur riskinden korunmak için en çok kullanılan türev ürünler forward, futures ve opsiyon sözleşmeleridir.
- Kur riskinin merkezi bir finans birimi tarafından yönetilmesi bankalara daha fazla etkinlik ve avantaj sağlamaktadır.
- Bankaların likiditeleri arttıkça maruz kaldıkları kur riski azalmaktadır.

Bankacılık sektöründe türev finansal araçların dağılımı ve gelişimi Tablo 13'te verilmiştir. Tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere türev finansal araçlar, alım-satım amaçlı işlemler ile riskten korunma amaçlı işlemlerin toplamından oluşmaktadır.

Tablo 13: Türev Finansal Araçların Dağılımı ve Gelişimi (2011-2007)

Yıllar	TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR (1) + (2)							Toplam Riskten Korunma Amaçlı (2)
	ALIM SATIM AMAÇLI İŞLEMLER (1)							
	Vadeli Alım Satım	Faiz Swap	Para ve Faiz Opsiyon	Futures Para	Futures Alım-Satım	Diğer	Toplam Alım Satım Amaçlı (1)	
2011	82.422	300.286	98.986	810	1.868	9.110	493.482	
2010	43.234	217.021	77.506	1.028	7.875	4.168	350.832	
2009	29.444	144.460	49.654	939	1.750	2.337	228.583	
2008	29.741	107.063	26.151	961	577	2.963	167.456	
2007	31.377	75.530	42.089	1.113	1.317	5.075	156.500	

Kaynak: BDDK, TBB

¹⁰ B.D.D.K. Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü, Aralık 2011, s.14

¹¹ A.N. Tunaboşlu "Döviz Kuru Riski Ve Firma Değeri İle İlişkisi : İMKB Şirketleri Üzerine Bir Uygulama." Ankara Üniversitesi, 2008, s.14

Tablo 14: Türev Finansal Araçların Payları (2011-2007)

Yıllar	TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR (1) + (2)							Toplam Riskten Korunma Amaçlı (2)
	ALIM SATIM AMAÇLI İŞLEMLER (1)							
	Vadeli Alım Satım İşlemler	Faiz Swap İşlemleri	Para ve Faiz Opsiyon İşlemleri	Futures Para İşlemleri	Futures Alım-Satım İşlemleri	Diğer	Toplam Alım Satım Amaçlı (1)	
2011	16,70	60,85	20,06	0,16	0,38	1,85	87,21	12,79
2010	8,76	43,98	15,71	0,21	1,60	0,84	91,24	8,76
2009	5,97	29,27	10,06	0,19	0,35	0,47	92,85	7,15
2008	6,03	21,70	5,30	0,19	0,12	0,60	86,96	13,04
2007	6,36	15,31	8,53	0,23	0,27	1,03	99,10	0,90

2007 yılına göre bakiyesi 50 kat artmış olmasına rağmen, türev finansal araçlar içerisinde riskten korunma amaçlı işlemlerin payı %12.79'dur. Buna karşın alım satım amaçlı işlemler toplamın %87.21'ini kapsamaktadır. Yine alım satım amaçlı işlemler içerisinde swap işlemleri %60,9 pay ile ilk sırayı almakta, bunu daha sonra opsiyon işlemleri takip etmektedir.

1.3.4.5. Emanet ve Rehinli Kıymetler

Emanet kıymetler, müşteri fon ve portföy mevcutları, emanete alınan menkul değerler, tahsile alınan çekler, tahsile alınan ticari senetler, ihracına aracı olunan kıymetlerden; rehinli kıymetler ise menkul kıymetler, teminat senetleri, gayrimenkuller, rehinli kıymetlerden (nakit, mevduat) meydana gelmektedir.

Bilanço dışı hesapların %92,97'sini emanet ve rehinli kıymetler oluşturmaktadır. Kalkınma/yatırım bankalarının bu hesaplar içindeki payı %78,74'tür. 2010 ve 2011 yıllarında, banka grubu bazında Emanet ve Rehin Kıymetlerin dağılımı Tablo 16'da yer almaktadır.

2010 ve 2011 yılları karşılaştırıldığında, emanet kıymetlerin payının %84,8'den %86,8'e yükseldiği, rehinli kıymetlerin %14,4'den %10,6'ya düştüğü; kalkınma ve yatırım bankalarının ise emanet kıymetlerin %99,4'üne sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Banka grubu bazında Emanet ve Rehinli Kıymetler (2010-2011)

Yıllar	Dönem	Emanet Kıymetler	%	Rehinli Kıymetler	%	Kabul Edilen Aval ve Kefaletler	%	Toplam Emanet/Reh. Kıy.
2011	Kamu	243.696	17,0	948.103	66,1	242.108	16,9	1.433.907
	Özel	248.122	18,2	930.679	68,2	185.531	13,6	1.364.333
	Yabancı	106.910	22,3	290.388	60,7	81.089	17,0	478.386
	Kalk./Yat	17.766.105	99,4	72.670	0,4	30.777	0,2	17.869.553
	Toplam	18.364.850	86,8	2.242.850	10,6	539.506	2,6	21.147.206
2010	Kamu	105.880	13,6	669.956	86,3	34	0,0	775.870
	Özel	234.248	26,7	636.414	72,7	5.255	0,6	875.917
	Yabancı	124.384	29,7	231.194	55,2	63.071	15,1	418.650
	Kalk./Yat	8.840.897	99,3	44.384	0,5	18.928	0,2	8.904.208
	Toplam	9.305.425	84,8	1.582.956	14,4	87.289	0,8	10.975.670

Kaynak: BDDK, TBB

Kalkınma ve yatırım bankalarında bilanço dışı hesaplar aktifin 430 katı civarındadır. Sektörün bilanço dışı hesaplarının %78,4'ü yine bu banka grubuna aittir. Bu bankalardaki emanet ve rehinli kıymetlerin %99,42'si emanet kıymetlerden oluşmaktadır. Yine toplam aktife ve bankacılık sektörünün bilanço dışı hesaplarında kalkınma ve yatırım bankalarının dikkat çeken büyüklüğünü banka bazında incelediğimizde, en büyük payın İMKB Takas ve Saklama Bankasına ait olduğu görülmektedir. İMKB Takas ve Saklama Bankasının 2011 yılı faaliyet raporunda Bankanın faaliyet konusu çerçevesinde toplamda 17.737.839.052.-TL olan emanete alınan menkul değerler bakiyesinin 17.737.538.439.-TL tutarının yatırım fonları ve bireysel emeklilik fonlarından, 300.613 TL tutarının ise hisse senetlerinden oluştuğu ifade edilmektedir¹².

2. Bilanço Dışı Hesapların Karlılık Açısından Değerlendirilmesi

Bilanço dışı hesapların karlılık ile ilişkisi bu hesapların gider ödemesi ve gelir elde etme açılarından ele alınarak incelenecektir. Bu kapsamda, genel karşılık ayrılması, özel karşılık ayrılması, türev finansal araçlardan kar-zarar, teminat mektupları, akreditiflerden elde edilen gelirler, rehinli kıymetlerden elde edilen gelirler incelenecektir.

Bankalar yapmış oldukları işlemler sonucu elde ettikleri gelirleri ve katlandıkları maliyetleri niteliğine göre farklı hesaplarda izlerler. Faiz gelirlerini 5-Faiz Geliri grubu hesaplarında, ücret, komisyon gelirlerini 7-Faiz Dışı Gelirler grubu hesaplarında, ödemiş oldukları faizleri 6-Faiz Gideri grubu hesaplarında, vermiş oldukları ücret, komisyon, personel gideri, vergi tutarlarını da 8-Faiz Dışı Gider grubu hesaplarında muhasebeleştirirler.

¹² İMKB Takas ve Saklama Bankası, **2011 Faaliyet Raporu**, s.65

2.1. Genel Karşılıklar

Genel Karşılıklar, bankaların, Karşılıklar Yönetmeliğinde belirlenen usul ve esaslar dâhilinde ayırdıkları karşılıkların kaydedilmesine özgü pasif nitelikli bir hesaptır. Aylık olarak, her ayın son günü itibariyle hesaplanan genel karşılık tutarları gider yazılarak pasifte Genel Karşılıklar hesabında muhasebeleştirilir.¹³ Karşılıklar yönetmeliğinin aşağıda yer verilen 7. maddesine göre, bilanço dışı işlemlerde yer alan standart nitelikte ve yakın izlemedeki gayrinakdi krediler için farklı genel karşılık oranları belirlenmiştir. Garanti ve kefaletler grubunda yer alan gayrinakdi krediler için, özkaynakların 10 katını aşması durumunda, standart nitelikli gayrinakdi krediler için ayrılan genel karşılık oranı %0,2 yerine %0,3 olarak belirlemiştir. Türev finansal araçlar için krediye dönüşüm oranı uygulanmak suretiyle bulunacak tutara standart nitelikteki nakdi krediler için belirlenen %1 genel karşılık ayrılacağı belirtilmiştir. Sonuçta, gayrinakdi krediler ve türev finansal araçlar hesapları için genel karşılık ayrılması gerekmekte, bu durum bankanın faiz dışı giderlerinin artmasına ve karlılığın olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte¹⁴ genel karşılıklara ilişkin 7. Maddenin konuyla ilişkili 1., 3., 4. ve 6. fıkraları şöyledir:“(1) Bankalar,

a) Standart nitelikli nakdi kredileri toplamının yüzde biri (% 1) ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının binde ikisi (% 0,2) oranında,

b) Yakın izlemedeki nakdi kredileri toplamının yüzde ikisi (% 2) ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının binde dördü (% 0,4) oranında

genel karşılık ayırırlar. Bu hükmün uygulanmasında standart nitelikli nakdi krediler ve yakın izlemedeki nakdi krediler, “Tasfiye Olunacak Alacaklar Hesabı”, “Tahsili Şüpheli Ücret, Komisyon ve Diğer Alacaklar Hesabı” ve “Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar Hesabı” dışında bilânço içi hesaplarda izlenen kredileri ve diğer alacakları kapsar.

(3) Teminat mektupları, kabul kredileri, akreditif taahhütleri, cirolar, menkul kıymet ihracında satın alma garantileri, faktoring garantileri, diğer garanti ve kefaletler ve teminat mektupsuz prefinansman kredileri toplamı, Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelikte belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde hesaplanan özkaynağın on katını aşan bankalar, standart nitelikli tüm gayrinakdi kredileri için genel karşılık oranını binde üç olarak uygularlar. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, bu orana bağlı olmaksızın sermaye yeterliliği standart oranını dikkate alarak aynı ya da daha yüksek bir oranda genel karşılık ayrılmasını zorunlu tutabilir.

¹³ Eken ve Selimler, s.163-166

¹⁴ 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış, 23.01.2009 ve 28.11.2010 tarihlerinde değiştirilmiştir.

(4) “Türev Finansal Araçlardan Alacaklar” hesaplarında izlenen tutarlar, Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte belirtilen krediye dönüştürme oranlarıyla çarpılmak suretiyle bulunacak tutar üzerinden, nakdi krediler için geçerli olan genel karşılık oranı uygulanmak suretiyle genel karşılık hesaplamasında dikkate alınır.

(6) Genel karşılığa tabi gayrinakdi krediler; teminat mektupları, kabul kredileri, akreditif taahhütleri, cirolar gibi bankayı bir şartın ifa edilememesinden dolayı ileride doğabilecek bir borç yükümlülüğü altına sokarken, aynı zamanda da diğer şahıslardan alacaklı duruma getiren her türlü cayılamaz gayrinakdi kredilerdir.”

2.2. Özel Karşılıklar

Karşılıklar Yönetmeliği kapsamında bilanço dışı hesaplarda yaklaşık 135 milyar TL tutarında teminat mektubu yer almaktadır. Bu hesaplarda yer alan tutarlar için kullandırım aşamasında nakit çıkışı gerekmemekte, mevduatta olduğu gibi bir maliyet söz konusu olmamaktadır. Verilen teminat mektupları karşılığında komisyon geliri alınmaktadır. Ancak, teminat mektuplarının tazmin edilmesi/nakde dönüşmesi durumunda ve lehine verilen müşteriden bedelin tahsil edilememesi halinde, mektup tutarı bilanço içi hesaplarda muhasebeleştirilir; ardından da karşılıklar yönetmeliği kapsamında takip hesaplarına aktarılır. Takip hesaplarına aktarılması ile birlikte karşılıklar yönetmeliğinde belirtilen oranlarda (başlangıçta en az %20) özel karşılık ayrılabilirdiği gibi ilgili bankanın tercih etmesi halinde de ilk kez takip hesaplarına aktarılması aşamasında %100 karşılık ayrılabilir. Özel karşılık ayrılması işlemi bankaların faiz dışı giderlerini arttırması nedeniyle aynı zamanda karlılığını azaltan bir işlemdir. Bunun gibi müşteri lehine kredi tespit edilerek verilen teminat mektupları yanında, aynı süreç banka kredileri ile akreditifler için de geçerlidir. Sonuçta, komisyon geliri elde edilen bir işlem takip hesaplarına aktarıldığında, bilanço dışı hesaplardan bilanço içi hesaplara geçiş olmakta ve bakiyesi özel karşılık ayrılması işlemine tabi olduğundan faiz dışı giderleri arttırarak banka karlılığını olumsuz etkilemektedir.

2.3. Faiz Dışı Gelirler

Teminat mektubu ve akreditif kalemlerinden komisyon geliri elde edilmektedir. Tutar ve oran olarak yüksek olan teminat mektuplarını ele alırsak. Teminat mektupları karşılığında teminat mektubu komisyonu alınır ve faiz dışı gelirler hesap grubunda izlenir. Bankalarda standart olarak yıllık %4 komisyon oranı mevcut olup, bu komisyonlar peşin olarak ve 3'er aylık dönemler olarak alınmakta, dolayısıyla her 3 ayda %1 komisyon alınmaktadır. Ancak, teminat mektupları bakiyesini alıp %4 komisyon oranı ile çarparak elde edilecek komisyon gelirlerini de tam olarak hesaplayamayız çünkü firmaların kredibilitesi, pazarlık gücü, teminat mektubu tutarı gibi hususlar komisyon oranını düşürmekte, özellikle yüksek teminat mektubu gerektiren işlemlerde firmalar yüksek komisyon ödemek istemediğinden daha düşük komisyon oranları uygulanabilmektedir. Dolayısıyla gelirlere bakiyesinin en fazla %4'ü oranında katkı yapan bir teminat mektubu, nakde dönüştüğü zaman bakiyesinin %100'ü kadar karşılık ayrılmasından dolayı bir gider oluşturabilmektedir.

2.4. Türev Finansal Araçlardan Kar-Zarar

Türev Finansal İşlemler Kar ve Zararı ise, Riskten korunma amaçlı türev finansal araçlardan kar/zararlar ile alım satım amaçlı türev finansal araçlardan kar/zararları işlemlerinden elde edilen kar/zararları kapsar. THP’de yer alan Türev Finansal Araçlardan Karlar 752 hesap, Zararlar 872 hesap, Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan karlar 754 hesap, Zararlar 862 hesapta muhasebeleştirilir.

Tablo 16: Türev Finansal İşlemlerden Kar-Zarar

Aralık 2011 (milyon TL)	Türev Finansal İşl. Kar	Payı %	Toplam (*)	Türev Finansal İşl. Zarar	Payı %	Toplam (*)
Banka Sektörü	51.506	9,5	544.361	51.338	9,4	544.787
Kamu	3.835	31,6	12.142	3.401	28,4	11.957
Özel	37.553	8,4	448.771	37.498	8,4	448.563
Yabancı	9.655	12,0	80.602	9.785	12,0	81.462
K/Y	463	16,4	2.826	654	23,3	2.804

Kaynak: BDDK, TBB, Bankalarımız 2011

(*) Toplam Kar veya Zarar Kambiyo İşlemlerinden elde edilen kar ve zarar tutarları da dahildir.

Yine bankaların türev işlemlerinden elde ettiği kar veya katlandığı zararlara bakıldığında, toplam kar veya zararın yaklaşık %10’unu oluşturduğu görülmektedir.

Bankacılık sektörü 2010 yılı boyunca kambiyo işlemlerinden kar ancak türev işlemlerden zarara etmiştir. Aynı dönemde türev işlemlerinden maruz kalınan zararın kambiyo karından daha fazla olması nedeniyle toplamda bir zarar söz konusu olmuştur. 2011 yılının bütün çeyreklerinde türev işlemlerinden kar elde edilerek 168 milyon TL’ye ulaşmıştır. Aynı dönemdeki 1.880 milyon TL tutarındaki kambiyo zararı nedeniyle, nette 426 milyon TL’lik zarar meydana gelmiştir¹⁵.

2.5. Emanet ve Rehinli Kıymetlerden Elde Edilen Kar / Zarar

2011 yılı itibariyle bilanço dışı hesapların toplamı 22.746 milyon TL iken bunun %92,97’sini emanet (18.365 milyon TL) ve rehinli (2.243 milyon TL) kıymetler oluşturmuş, emanet ve rehinli kıymetlerin de %86,84’ü emanet %10,61’i de rehinli kıymetlerden meydana gelmiştir.

İMKB Takas ve Saklama Bankasının Emanete Alınan Menkul Değerler hesap bakiyesi 17,7 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu tutar bankacılık sektörü bilanço dışı hesaplarının da büyük bölümünü oluşturmaktadır. Banka, menkul kıymetlerin, kıymetli madenlerin ve diğer kıymetlerin muhafazasını temin ederek söz konusu kıymetlerin borsalarda alım satımından doğan nakit ve kıymet taahhüt ve alacaklarının takasını

¹⁵ B.D.D.K., Kur Riski Değerlendirme Raporu, Eylül 2011, s.16-17

yapmaktadır. Ayrıca Banka, müşterilerine, kurumsal yatırımcılara ve menkul kıymetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ile mevcut veya görev verilecek diğer borsalarda işlem gören şirketlere saklama hesapları açmak ve aracı kuruluşlar ile yatırımcıların saklama hesapları arasında virman, takas, mahsup ve borcun ifa edilmesi için gerekli diğer işlemleri yapmak, saklama amacıyla teslim edilen menkul kıymetler ile diğer kıymetlerin; bedelsiz hisse alımı ve rüçhan haklarının kullanılması, temettü, faiz ve anaparanın vadesinde tahsilatı, menkul kıymetler ile diğer kıymetleri temsil eden belgelerin değiştirilmesi ve benzeri kıymetleri temsil eden belgelerin değiştirilmesi ve benzeri diğer mali hizmetleri gerçekleştirmektedir¹⁶. İMKB Takas ve Saklama Bankası verdiği hizmetler karşılığında müşterilerden saklama ve hizmet ücreti tahsil etmektedir

Bankalar da emanet kıymetlerde yer alan tahsile alınan çekler ve ticari senetlerin tahsili karşılığında komisyon geliri elde etmektedir.

Bankacılık sektörünün %9,86'sını oluşturan rehinli işlemlerin alt hesapların ağırlıklı olarak bankaların kullandırmış olduğu krediler karşılığında almış olduğu teminatları kapsamaktadır. Örneğin, teminat senetleri, ipotek alınan gayrimenkuller, nakit ve mevduat gibi rehin alınan tutarlar burada yer almaktadır. Burada yer alan bakiyeler gelir elde edilecek kalemler değildir; bilanço içi hesaplarda yer alan kredi kullandırma işlemleri gelirin kaynağı olmaktadır. Yani banka ipotek karşılığı bir kredi kullandırdığında kredi kullandırma işlemi bilanço içi hesaplarda olmakta ve buradaki bakiye ve kullandırma şekli alınacak faiz ve komisyonu belirlemekte, ipotek alınan gayrimenkulün bilanço dışı hesaplarda rehinli kıymetlere kaydedilmesi ise sadece teminat alınan tutarı göstermektedir.

3. Bilanço Dışı Hesapların Risk Açısından Değerlendirilmesi

Bilanço dışı hesapların risk ile ilişkisini sermaye yeterliği hesaplamalarında dikkate alınması, tazmin olan teminat mektupları ve akreditif bedellerinin müşteri tarafından ödenmemesi, çek taahhütleri, türev finansal araçlar, cayılabilir ve cayılamaz taahhütler, emanet ve rehinli kıymetler açısından ele alınacaktır.

3.1. Garanti ve Kefaletler: Gayrinakdi Krediler

Garanti ve kefaletler, teminat mektupları, banka kredileri ve akreditiflerden oluşmaktadır. Teminat mektupları garanti ve kefaletler grubunun %70,1'ini oluşturmaktadır (Tablo 1). Garanti ve kefaletlerin toplam bilanço dışı hesaplar arasındaki payı 2007-2011 döneminde en yüksek %1,66 olmuş, azalarak 2011 yılında da %0,85 olmuştur.

Bankalar, teminat mektubu, aval ve kabul kredileri, akreditifler için firmalara kredi tahsis ederek, onaylanmış limitlerinden gayrinakdi kredi kullanır. Kullanılan kredi nakit çıkışı gerektirmez. Gayrinakdi krediler karşılığında faiz dışı gelirler

¹⁶ İMKB Takas ve Saklama Bankası, s.15

(komisyon) tahsil edilmektedir. Ancak, bu krediler zamanında kapatılmaz / iade edilmez / garanti edilen şartlar gerçekleşmez ise, kısaca gayrinakdi kredi tutarının banka tarafından karşılanması / ödenmesi / tazmin edilmesi söz konusu olursa nakit çıkışı olur. Bu durumda, bilanço dışı hesaplarda yer alan tutarlar nakit ödeme / tazmin ise bilanço içi hesaplara aktarılır. Tazmin olan ve bilanço içi “tazmin olan gayrinakdi krediler” hesabında izlenmeye başlanan tutarlar karşılıklar yönetmeliği kapsamında ilgili sürede tahsil edilemez ise veya edilemeyeceğine kanaat getirilirse takip hesaplarına aktarılır. Takip hesaplarına aktarıldığı tarihte özel karşılık ayrılmaya başlanılır. Dolayısıyla, gayrinakdi olarak bilanço dışı hesaplarda izlenen tutarlar, takip hesaplarına aktarılması ile birlikte özel karşılık ayrılır. Bu durumda, gayrinakdi kredilerin de kullanılabilmesi için firma lehine kredi limiti tahsis edilmesi gerekmesi, takip hesaplarına aktarılması ve özel karşılık ayrılması hususları dikkate alındığında, aynen nakdi krediler gibi risk içermektedir. Bu nedenle Basel I’de risk ağırlıklı aktifler ve gayrinakdi krediler olarak yer almakta iken Basel II’de kredi riski tutarı içinde de bir risk unsuru olarak yer almaktadır.

3.2. Cayılabilir ve Cayılamaz Taahhütler

Taahhütler, bilanço dışı hesapların %3,70’ini oluşturmaktadır. Taahhütler grubunun da %70,8’ini cayılabilir ve %29,2’sini de cayılamaz taahhütler meydana getirmektedir.

Zorunlu karşılık ödemeler, promosyon ödemeleri, vadeli alım satım taahhütleri, bankanın ödemeyi taahhüt ettiği ve kaynağı bir işleme ve sözleşmeye bağlı olan işlemlerdir. Banka, iradi olarak gelir elde edeceğini veya ettiğini düşündüğü / planladığı kurumlara promosyon yaptığından planlı ve hesaplanan bir taahhüt söz konusudur. Zorunlu karşılık ödemeleri TC Merkez Bankası’na ve zorunlu karşılığa tabi kalemlerde artış olması durumunda oluşan bir ödemedir. Dolayısıyla bankanın kontrolünde olan bir durum olup, risk açısından değerlendirmesi farklıdır. Ancak kredi kartı harcama taahhütleri ile çekler için ödeme taahhütleri kişilere / firmalara limitler onaylandıktan sonra (kredi kartı için kredi kartı limiti, çek için gayrinakdi kredi limiti) oluşmakta, kredi kartında harcama oldukça, verilen çeklerden keşide edilen çek yaprakları ödendikçe bu limitler düşmektedir. Dolayısıyla, kredi kartı limiti kadar daha harcama olabileceği dolayısıyla kredi kartı kullanıcısı tarafından vadesinde ödenmediği takdirde takip rakamlarını arttırabilecek bir durumu ifade eder. Çekler için ödeme taahhütleri ise keşide edilen çekin bankada karşılığı sorulduğunda hesapta para olmasa bile banka tarafından ödenecek yasal yükümlülük tutarlarını belirtir. Buradaki taahhüt, ibraz edildiği tarihte karşılığı olmayan çekler için bankanın ödeme taahhüdünü içeren ve risk taşıyan tutarları ifade eder.

3.3. Emanet ve Rehinli Kıymetler

Emanet ve rehinli kıymetler toplam bilanço dışı hesapların %92,97’sini oluşturmaktadır. Bunun da %86,7’ini emanet kıymetler ve %10,6’sını rehinli kıymetler oluşturmaktadır. Dolayısıyla gerek aktif toplamına gerekse bilanço dışı hesaplardaki payı dikkate alındığında çok önemli bir paya sahiptir. Ancak, ayrıntılarına bakıldığın-

da 18,4 milyar TL emanet kıymet tutarının 17,7 milyar TL'si (%96,6'sı) İMKB Takas ve Saklama Bankası'na ait olup, emanete alınan yatırım fonları ve bireysel emeklilik fonlarını içeren menkul değerlerden oluşmaktadır. Karşılığında komisyon geliri elde edilerek yapılan bir hizmet olup, İMKB Bankası için bir risk unsuru değildir. Dolayısıyla, bilanço dışı işlemlerin %92,97'sini oluşturan ve karşılığında komisyon geliri elde edilen ve bunun da %96,6'sının sadece İMKB Takas ve Saklama Bankasında olduğu Emanet ve Rehinli Kıymetler risk içermeyen bir tutardır.

Risk açısından gerek bilanço dışı işlemleri gerekse emanet kıymetleri değerlendirdiğimizde, hem aktife oranı hem de bilanço içi hesaplardaki payı dikkate alındığında gelir getiren ancak bu hesaplarda bulunması amacıyla risk taşımayan bir tutar ve bankacılık hizmetini oluşturmaktadır.

Rehinli kıymetler ise daha ziyade bankanın teminat için aldığı senet, gayrimenkul, nakit ve mevduat tutarlarının muhasebeleştiği gruptur. Bu nedenle, burada yer alan kalemler risk unsuru içermemekte, ancak ne için alındığı hususu riskin unsuru olabilmektedir. Örneğin, onaylanan ve kullanılan krediler bilanço içi hesaplarda izlenmekte, bu kredilerin teminatına alınan senet, gayrimenkul, nakit ve mevduat rehni ise rehinli kıymetlerde izlenmektedir. Dolayısıyla, bu işlemlerden oluşabilecek risk bilanço içi hesaplarda yer almakta, rehinli kıymetlerde ise teminat yani risk azaltıcı unsurlar yer almaktadır.

3.4. Sermaye Yeterliği Kapsamında Bilanço Dışı Hesapların Dikkate Alınması

Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından yayınlanan Haziran 2004 tarihli düzenleme raporunda Bilanço Dışı İşlemler risk ağırlıklı varlıklar içerisine dahil edilmiş ve belli değerlerde Krediyeye Dönüştürme Oranları (KDO) uygulanmak suretiyle kredi eşdeğerlerine çevrilmeleri kabul edilmiştir. Taşınan bu riskin karşılığı olarak bankalar uygun ve yeterli düzeyde sermaye bulundurma yükümlülüğü altına girmişlerdir¹⁷. Gayrinakdi kredilerin risk ağırlıklandırılırken nominal tutarlarından daha düşük tutarlarla hesaplamaya alınmasını sağlayan bu faktörler Basel tarafından belirlenmiştir¹⁸.

Bankaların Sermaye Yeterliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte (28 Haziran 2012 Tarih ve 28337 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır) Kredi riskine esas tutar, bilanço içi varlıklar ile gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlara ilişkin risk ağırlıklı tutarların toplamından oluşur (madde 1). Risk ağırlıklı tutarların hesaplanmasında (madde:7), risk tutarlarına yönetmelik ekindeki hükümlere uygun olarak risk ağırlıkları uygulanır. Risk ağırlıklarının uygulanmasında, ilgili risk kaleminin gruplandırıldığı sınıf ve yönetmelik ekinde belirtilen kredi kalitesi kademesi dikkate alınır. Kredi riskine esas tutarın belirlenmesinde (madde:5) bilanço içi varlıkların kayıtlı değerleri dikkate alınırken, gayrinakdi krediler ve taahhütlerin risk tutarı, ayrılan özel karşılıklar düşüldükten sonraki net tutarla-

¹⁷ Gamze Göçmen, s.19

¹⁸ İbrahim ARSLAN, Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı :18, s.59

rına yüksek riskli ise yüzde yüz; orta riskli ise yüzde elli, orta/düşük riskli ise yüzde yirmi ve düşük riskli ise yüzde sıfır oranı uygulanmak suretiyle hesaplanır. Türev finansal araçların risk tutarının da yönetmeliğin 2 no.lu ekinde yer alan yöntemlere uygun olarak tespit edileceği belirtilmiştir. Gayrinakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlar için bulunan risk tutarlarına yine yönetmeliğin 1.no.lu ekinde (risk ağırlıklı tutar hesaplamasında kullanılacak risk ağırlıkları) yer alan risk ağırlıkları ile çarpılarak kredi riski, dolayısıyla sermaye yeterliği hesabında dikkate alınacak kredi riskine esas tutarı bulunur¹⁹.

Bilanço dışı işlemlerin çekici tarafı, faaliyetin bilançoya aktarılmasını gerektirecek belirli koşullar ortaya çıkmasa bile, ücret/komisyon şeklinde bir gelir sağlıyor olmasıdır. Yine de, yasal düzenlemeler bir takım bilanço dışı işlemler için sermaye koşulları getirmektedir. Çünkü bu faaliyetlerin riske neden olan yönleri de vardır. Eğer bankaların bilanço dışı faaliyetlerine bir sınırlama konmazsa, bu durum yükümlülüklerin potansiyel kayıpları karşılama kabiliyetinin kaybolmasıyla sonuçlanabilir²⁰

3.5. Türev Ürünler ve Döviz Pozisyon Açığı

Türev ürünler, değerleri diğer varlıkların değerlerine bağlı olan finansal enstrümanlar²¹ biçiminde tanımlanmaktadır. Türkiye’de kambiyo rejiminin giderek daha liberal yapıya kavuşması, dalgalı kura geçilmesi, ithalat ve ihracat hacminin artması ile birlikte bankaların dövizli işlem hacimleri önemli artışlar göstermiştir. Bunun sonucunda tutulan döviz pozisyonu tutarları da giderek artmıştır. Bu dönem için bankalar döviz kurlarının gelişim seyrine göre zaman zaman uzun, zaman zaman da kısa pozisyon tutmuşlardır. Özellikle 1990 yılından başlayarak günümüze kadar geçen süre içinde bankacılık sisteminin genel eğilimi kısa pozisyon tutma yönünde olmuştur. Bunun nedeni ise, bu dönem içinde izlenen kur politikaları sonucu döviz kurlarındaki artış oranının faiz oranının altında seyretmesidir. Bu dönemde ağırlıklı olarak yabancı para borçlanan bankalar, bu fonları Türk Lirası’na çevirerek kredilere, menkul kıymetlere plase etmişler, Türk Lirası plasman getiri oranı, kur artışı ve yabancı para borçlanmaya ödenen faiz tutarı toplamından oluşan borçlanma maliyetinden daha fazla olduğundan önemli miktarda gelir elde etmişlerdir.

Bankalar yarattıkları açık pozisyon nedeniyle kur yükselişlerinden ve yarattıkları faiz boşluğu nedeniyle de faiz yükselişlerinden zarar görecektir bir yapıya sahip olmaktadır. Türkiye’de kriz dönemlerinde kur ve faiz birlikte yükseldiğinden ötürü bankalar yarattıkları döviz ve faiz pozisyonları nedeniyle yüksek zararlarla karşılaşabilmektedirler²².

¹⁹ Kredi riskine esas tutar: Sermaye yeterliliği standart oranının hesabında kredi riski nedeniyle maruz kalınabilecek zararlara karşı bulundurulması gereken özkaynak miktarının tespitinde dikkate alınacak tutarı ifade etmektedir.

²⁰ Gamze Göçmen, s.5

²¹ John C. Hull, **Options, Futures, & Other Deriatives**, Fourth Edition, Prentice Hall International Inc., U.S.A.,2000, s.1

²² M. Hasan Eken, “Türk Bankacılık Sektörü Yapılanma Sürecinde Bankalarda Finansal Risk

Tablo 17: Varlık ve Yükümlülükler ile Net Genel Pozisyon

Aralık 2011 (Milyon TL)	Varlıklar	Yükümlülükler	Net Bilanço Pozisyonu	Net Nazım Hesap Pozisyonu		
	Toplam	Toplam	Toplam	Euro	USD	Toplam
Banka Sektörü	381.224	415.200	-33.976	8.654	21.918	34.644
Kamu	85.200	85.920	-720	2.713	-3.143	739
Özel	235.019	251.410	-16.391	4.542	10.358	17.482
Yabancı	43.284	59.659	-16.375	977	14.675	15.962
Kalkınma/Yat	17.601	18.094	-493	422	28	461

Kaynak: BDDK, TBB

Bankaların 1994 ve 2001 krizlerinden gereken dersi çıkardığı, kriz sonrası açık pozisyonları azaltmaya çalıştığı, döviz açığı ve kur riskinin öneminin farkında olduğu ve edinilen tecrübe ile de kur riski almamaya özen gösterdiği gözlenmektedir²³. Bankalar genelde bilanço içinde açık (kısa) pozisyon taşımakta, bilanço dışında türev işlemlerle fazla (uzun) pozisyon yaratarak nette pozisyonu dengelemektedir. Bu nedenle sektörün taşıdığı net genel pozisyon düşük seviyelerde seyretmekte ve yasal sınırlar içerisinde kalmaktadır²⁴. Tablo 19 bu durumu teyit etmektedir. 33.976 milyon TL'lik bilanço içi açık, bilanço dışı işlemlerdeki 34.644 milyon TL'lik fazla ile dengelemektedir.

Tablo 18: Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynak Oranı

	Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar						(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hs.Pozisyonu) / Özkaynaklar					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BankaSek.	-13,5	-14,0	-7,4	-17,9	-17,8	-24,5	0,2	0,0	1,0	0,3	0,3	0,5
Kamu	-5,0	-4,7	-6,3	-7,8	-9,9	-2,3	0,4	2,3	0,0	0,1	0,1	0,1
Özel	-17,0	-5,6	15,9	-8,9	-5,6	-22,6	-0,8	-0,7	2,0	0,7	0,4	1,5
Yabancı	-35,0	-65,9	-88,6	-81,9	-91,9	-87,1	2,5	-1,7	-1,5	-0,9	0,3	-2,2
Kal/Yat	1,9	-1,8	1,3	4,4	4,1	-3,2	1,6	0,4	1,9	0,2	0,3	-0,2

Kaynak: BDDK, TBB

Tablo 20'de aynı durum yıllar itibarıyla gözlenmektedir. Söz konusu dönemde sektörün taşıdığı pozisyonun, bazı dönemler itibarıyla pozitif, bazı dönemler itibarıyla

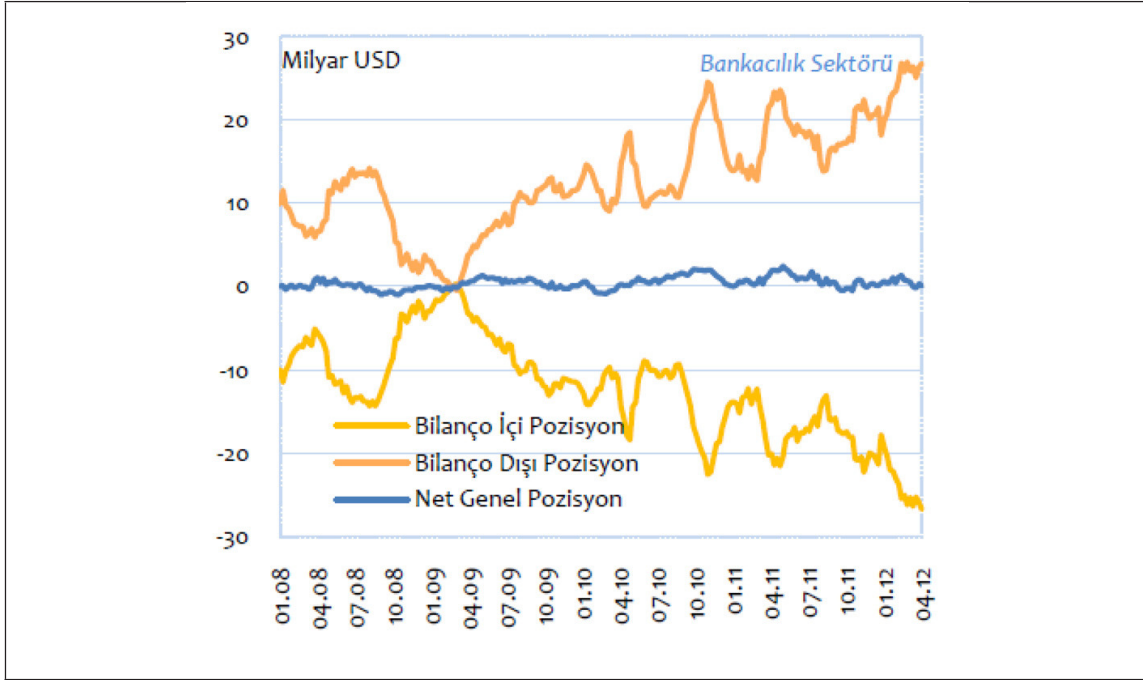
Yönetimi-I' Analiz-Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi, Cilt:6, Sayı15, s.73-82, 2006, S.s.8

²³ Nurgül Chambers., **Kriz Dönemi Ve Sonrasında Bankaların Finansal Yapısının Analizi**. İstanbul: Avcı Ofset Matbaacılık, 2004.s.284, B.D.D.K. **Türk Bankacılık Sektörü genel Görünümü**, Aralık 2011, s.19-20

²⁴ B.D.D.K., Aralık 2011,s.19-20

negatif olmakla birlikte, düşük seviyelerde olduğu ve yasal sınırlar içerisinde kaldığı görülmektedir²⁵. Bankadan bankaya farklı olmakla birlikte, TL'nin değer kazandığı dönemde bilanço içi açık pozisyonun arttırıldığı, TL'nin değer kaybettiği dönemlerde bilanço içi açık pozisyonun azaltıldığı gözlenmektedir²⁶

Grafik 8: Net Pozisyon (Bilanço İçi + Dışı)

Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu ,Mart 2012

4. Bilanço Dışı Hesaplara İlişkin Tespit ve Öneriler

4.1.Karlılık ve Rasyoları Açısından

Son yıllarda rekabetin artmasına ve faiz marjlarının düşmesine paralel olarak bankalar alternatif getiri olanaklarına yönelmeye başlamıştır. Bankalar gelirlerini artırmak amacıyla bilanço dışı işlemlere yönelmektedirler. Bilanço dışı işlemler, bankaların gelirlerini artıran fakat bilanço ve gelir tablosunda görülemeyen faaliyetlerdir²⁷. Bilanço dışı işlemler, faaliyetin bilanço içerisinde gösterilmesini gerektirecek belirli koşullar ortaya çıkmasa bile, ücret/komisyon şeklinde bir gelir sağlamaktadır.²⁸ Bankaların faaliyetlerinden dolayı faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler elde etmektedirler. Bankacılık sektöründe elde edilen gelirlerin 2010 yılında %76,4'ü faiz %23,6'sı faiz dışı gelirlerden ve 2011 yılında %76,8'i faiz ve %23,1'i faiz dışı gelirlerden oluşmaktadır. Faiz gelirleri ağırlıklı olarak bilanço içi işlemlerden elde edilmektedir. Faiz dışı

²⁵ B.D.D.K., Eylül 2011,s.47-52

²⁶ B.D.D.K., Eylül 2011,s.5

²⁷ Gamze Göçmen, s.5

²⁸ Gamze Göçmen, s.5

gelirler ise hem bilanço içi hem de bilanço dışı işlemlerden kaynaklanmaktadır. Bilanço içi ile bilanço dışı hesapların toplam büyüklükleri ve hesapların niteliği dikkate alındığında bilanço dışı faaliyetlerin gelir yaratma olanakları ve elde edilen gelirlerin toplam bilanço dışı hesaplara oranı bilanço içi işlemlere göre daha düşüktür. Bankacılık sektöründe aktif karlılığı kar/aktif toplamı oranı ile hesaplanmakta, ancak kar tutarını oluşturan gelir kalemleri içerisinde bilanço dışı işlemlerden elde edilen gelirlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle, bilanço dışı hesapların da karlılığı hesaplanabilmelidir. Gelir yaratan bilanço dışı hesap kalemleri dikkate alınarak, bunlardan elde edilen gelirler, bilanço dışı hesaplardan elde edildiklerini belirtir şekilde sınıflandırılabilir veya raporlamalarda bu ayırım dikkate alınabilir.

Tekdüzen hesap planı içerisinde 5'li hesap grubu faiz gelirlerinin, 6'lı hesap grubu faiz giderlerinin, 7'li hesap grubu faiz dışı gelirlerin ve 8'li hesap grubu faiz dışı giderlerin muhasebeleştirildiği hesapları içermektedir. Her bir işlem için gelir ve gider hesapları oluşturulmasına karşın, aktifin 19,4 katı büyüklüğünde bulunan bilanço dışı işlemlerden elde edilecek gelirleri gelir tablosunda ayrı başlık altında görememekteyiz. Ayrıca, yayımlanan sektöre ilişkin oranlarda da bilanço dışı işlemlerin karlılığını gösteren bir oran bulunmamaktadır.

Aktif ve pasifteki varlıkların optimum yönetimi ile bilanço büyüklüğüne paralel olarak kar elde edilmesi amaçlanır. İşlemlerin beklentiler doğrultusunda gelişmemesi durumunda zarar da söz konusu olabilir. Hem genel yönetim hem de risk yönetimi açısından, kar veya zararın hangi faaliyetlerden kaynaklandığının tespiti önem taşımaktadır. Ancak bilanço dışı işlemlerden kaynaklanan gelir veya gider, gelir tablosu içerisinde diğer gelir/giderlerle birlikte gösterildiğinden bu akımın hangi işlemlerin sonucu olduğu görünmez. Oluşan kar veya zarar sadece aktif toplamının sonucu değildir. Oysa bilanço dışı işlemlerden zarar ancak dönem sonucunda kar elde edilmesi durumunda bu etki tamamen gizlenmiş olur; özkaynaklarda ve aktif toplamında gizli bir tahribat meydana gelmiş demektir²⁹.

4.2. Takip Hesapları ve Rasyoları Açısından

Bilanço dışı işlemler, belli koşulların gerçekleşmesi durumunda bilançoda yer alabilen faaliyetlerdir ve kar zarar hesabı aracılığıyla bankayı etkiler. Sadece komisyon geliri beklentisi ile verilen bir teminat mektubu için nakdi ödeme yapılmasının gerekmesi gibi, gayri nakdi kredilerin tazmin edilmesi durumunda işlemlerin izlendiği hesaplar bilanço içine aktarılmaktadır³⁰. Bankacılık sektöründe aktif kalitesine ilişkin oranlar hesaplanırken, takip tutarı/aktif toplamı, takipteki krediler/toplam krediler şeklinde hesaplamalar yapılmaktadır. Ancak, tahsil olunacak alacaklar (TOA) tutarı sadece bilanço içi hesaplardan aktarılan tutarlardan oluşmamakta aynı zamanda gayrinakdi kredilerden tazmin olunan tutarları da içermektedir. Dolayısıyla, aktif kalitesine ilişkin oranların payı bilanço dışı işlemlerin de sonucu olan takip rakamlarını

²⁹ Şevket Sayın, Türk Bankacılık Sisteminde Bilanço Dışı İşlemler Ve Risk Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi.” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:24, Sayı:1, Yıl:2009, SS.15-42s.18

³⁰ Aydan Aydın (2000), “Bilanço Dışı İşlemler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:34, s.65

içermekte ancak paydası sadece aktif toplamını içermektedir, bilanço dışı hesaplarda yer alan gayrinakdi kredi tutarlarını içermemektedir. Bu nedenle oranlar olduğundan daha yüksek çıkabilmektedir. Dolayısıyla, takip rakamlarının bilanço içi ve dışı hesaplardan oluşması dikkate alınarak ayrıştırılmalı ve ona göre hesaplanmalıdır.

4.3. Yabancı Para Net Genel Pozisyonu ve Açık pozisyon

Bankalarda yabancı para net genel pozisyonu BDDK tarafından yayımlanan yönetmelik ile hesaplanmakta ve düzenlenmektedir. Türk bankacılık sektörünün YP varlık ve yükümlülüklerine bakıldığında, bankaların bilanço içi hesaplarda açık pozisyon taşıdığı, ancak bilanço dışı işlemlerde vermiş oldukları fazla ile pozisyonları ile açığı dengeledikleri ve kur riskinden korunarak pozisyonlarını yasal sınırlar içerisinde tuttukları görülmektedir. Dolayısıyla bilanço içinde taşınan risk, bilanço dışı işlemler ile hedge edilmeye çalışılmaktadır³¹.

4.4. Risk Yönetimi Açısından;

Bilanço içi işlemlerde olduğu gibi, bilanço dışı işlemlerde de gerekli olan sermaye koşulları yasal düzenlemelerle belirlenmiştir. Çünkü bu faaliyetlerin de, kaldıraç etkisi göz önünde bulundurulduğunda belki bilanço içi işlemlerden daha fazla risk doğuran yönleri bulunmaktadır. Bankaların bilanço dışı işlemlerine bir sınırlama getirilmez ise, bu durum varlıkların yükümlülüklerdeki olası kayıpları karşılayamaması ile sonuçlanabilir³². Risk yönetimi açısından bankacılık sektöründe kullanılan bazı oranlarda, bilanço dışı işlemler belirli ölçülerde dikkate alınmak suretiyle bulundurulması gereken sermaye tutarın sınırları mevzuatla belirlenmektedir³³. Bilanço içinde yer alan krediler, birçok banka için kredi riskinin ana kaynağını oluşturmakla birlikte, bilanço dışı hesaplarda yer alan diğer pek çok işlem ve finansal araç da kredi riski üzerinde etkili olmaktadır. Garanti ve kefaletler, taahhütler, finansal türevler bu tür işlemlere örnek olarak verilebilir³⁴.

Bilanço dışı hesaplarda izlenen yükümlülüklerle ilgili olumsuz durumlar bilanço içine yansiyabilir ve özkaynakları olumsuz etkileyebilir. Bilanço içindeki risklerden korunmak için, türev ürünler kullanılabilir ve bilanço dışı hesaplar içindeki payları artabilir. Türev ürünler bilanço içi risklerden korunmak için kullanıldığında bir denge unsuru olurken, özellikle spekülatif amaçlı kullanıldığında riski artıran bir etken olur³⁵.

Bankalar, hem bilanço içi hem de bilanço dışı işlemlerdeki kredi riskini kontrol altında tutabilmek için, gerekli bilgi sistemlerine ve analitik tekniklere sahip olmalıdır. Bu bilgi sistemleri, bankanın kredi portföyüne ait tüm bileşenleri (risk yoğunlaş-

³¹ B.D.D.K., Aralık 2011,s.19-20

³² Gamze Göçmen, s.5

³³ Şevket Sayın,s.19

³⁴ TBB, **Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler**, 1999,s.2 www.tbb.org.tr

³⁵ Gülizar Kurt, **Basel II: Genel Değerlendirme, KOBİ'ler ve Muhasebe Uygulamaları Üzerindeki Etkileri**, İzmir SMMM Odası, Ayan Matbaacılık, İzmir, 2007 s.55

ması, kompozisyon, teminat yapısı, vade, gecikme durumu, idari ve yasal takip vs.) etkin ve hızlı bir biçimde temin edebilmelidir³⁶.

4.5. Muhasebe İlkeleri Açısından

Bir bankanın mali yapısının tam olarak anlaşılabilmesi için finansal tabloların yeterli derecede açık ve anlaşılır olması, konuya ilişkin ayrıntılı bilgilerin tablo dipnotlarında verilmesi gerekir³⁷. Bunun yanı sıra finansal hareketlerin dışında kalan bazı bilgiler, dipnotlara ilave olarak, daha düzenli ve açıklayıcı bir biçimde bilanço dışı hesaplarda sunulmalıdır³⁸. Yalnızca bilanço içi hesapları kapsayan finansal tablolar, gerçek durumu yansıtamayacaktır. Bu şekilde hazırlanan finansal tablolar, bankanın gelecekteki bütün yükümlülüklerini içermeyeceğinden, karar vermek durumunda olan kişi ve grupların ihtiyaçlarını karşılamayacaktır³⁹.

Özellikle bazı piyasalarda veya bazı bankalar için türev ürünler bankacılık işlemleri arasında geniş yer tutmaktadır. Türev ürünler bilanço dışı işlemlerde izlendiğinden, bankaların belki de ana işlemlerinin önemli bir kısmını bilançolarına yansımadığı söylenebilir. Bankaların maruz kaldıkları risklerin yönetilebilmesi, o risklerin farkında olunmasına ve ölçülmesine bağlıdır. Bunun için bankaların hem bilanço içi hem bilanço dışı faaliyetleri tam ve şeffaf biçimde kamuya açıklanan tablolarda gösterilmelidir⁴⁰.

Niteliği gereği bazı işlemlerin hem bilanço içi hem de bilanço dışı hesaplarda muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, mevduat rehni karşılığında 100.000.-TL kredi kullandırıldığında, kullandırım işlemi bilanço içi hesaplarda muhasebeleştirilecek, 5411 sayılı Bankacılık kanunu gereği sınırlamaya tabi olmayan kredi olarak kabul edildiğinden kredi tutarı bilanço dışı işlemlerde sınırlamaya tabi olmayan krediler hesaplarında, rehin alınan mevduat tutarı da rehinli kıymetlerde izlenecektir. Bu kredi taksitli ise ve taksit vadesinden itibaren 30 gün geçerse (mevduatı bozularak tahsil edilmediğini de dikkate alırsak) kredinin tamamı yakın izlemeye alınarak bilanço dışı hesaplarda geciken taksit tahsil olana kadar izlenecektir. Dolayısıyla, bilanço içi hesaplarda kredi tutarı, sınırlamaya tabi olmayan krediler hesabında kredi tutarı, rehinli kıymetlerde rehin alınan mevduat tutarı ve gecikme durumunda kredi tutarı yakın izlemedeki kredi hesaplarında izlenecektir. 100.000 TL'lik kredi bilanço içi hesaplarda izlenirken, bunun üç katı tutar da bilanço dışı hesaplara yansıtacaktır.

5. Sonuç

Bilanço dışı işlemler, inceleme dönemi olan 2007 -2011 yılları arasında hem aktife göre daha hızlı artış göstermiş, hem de aktife olan oranı hızla artarak yaklaşık

³⁶ TBB, **Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler**, 1999,s.4,15 www.tbb.org.tr

³⁷ Ayşe Pamukçu, **Bilanço Dışı Finansman Yöntemleri ve Muhasebeleştirme İşlemleri**, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl:2010, Cilt:XXIX, Sayı:II, s.481

³⁸ Engin Yarbaşı, **Türkiye'de Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Nazım Hesapların Önemi ve Dış Ticaret İşlemlerindeki Yeri**, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:7, Sayı:13, Bahar 2008, s.236

³⁹ Yarbaşı, s.226

⁴⁰ Şevket Sayın,s.1

20 katına ulaşmıştır. Kamu, özel ve yabancı bankalarda da bu oranın 2007 yılından itibaren yükseldiği ve sırasıyla 4,9, 3,7 ve 5,5 kat şeklinde seyrettiği görülmektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarında da bu oran 2007 yılından itibaren artarak 2011 yılında 430 kata ulaşmıştır.

Bankaların finansal tabloları arasında bilanço dışı hesaplar tablosu da bulunmaktadır. Aktife oranı yüksek olan ve bankalar tarafından bilanço dışı hesaplar tablosu da düzenlenmesine karşın, bilanço dışı işlemleri analizlere yeterince konu edilmemiştir.

Bilanço dışı işlemler, bilanço dışı yükümlülükler ve emanet/rehinli kıymetler olarak iki ana bölümde sınıflandırılmıştır. Payları dikkate alındığında 2011 yılına ait 22.745 milyar TL'lik bilanço dışı hesap toplamının %7,03'ü bilanço dışı yükümlülüklerden, %92,97'si emanet ve rehinli kıymetlerden oluşmaktadır. Bilanço dışı yükümlülüklerin ise %52,58'i taahhütlerden, %35,39'u türev finansal araçlardan ve %12,03'ü garanti ve kefaletlerden meydana gelmektedir. Emanet ve rehinli kıymetlerin %86,84'ü emanet kıymetlerden, %10,61'i rehinli kıymetlerden ve %2,55'i kabul edilen aval ve kefaletlerden oluşmaktadır. Tüm bilanço dışı hesaplara genel olarak bakıldığında, %80,ü emanet kıymetlerden, %9,86'sı rehinli kıymetlerden, %3,70'i taahhütlerden ve %2,49'ü türev finansal araçlardan oluşmaktadır.

Bankalar, bilanço dışı işlemlerden gelir elde etmesine karşın bu gelirleri sınıflandırılmış olarak gelir hesapları içerisinde ayrı bir başlık altında göstermemektedir. Bankalar bilanço dışı hesaplardan da gelir elde etmelerine rağmen, bütün geliri birleşik olarak sunmakta; bilanço dışı hesapların bu kadar yüksek tutarına karşın nasıl bir karlılık oranı ile faaliyet gösterdiklerini analiz etmemektedir.

Bankalar bilanço içi hesaplarda taşıdıkları açık pozisyonu, bilanço dışı hesaplarla, özellikle türev finansal araçlar ile dengelemekte ve yabancı para net genel pozisyonu yasal sınırlar içerisinde tutmaktadır. Ancak, bilanço dışı hesapların yüksek tutarına karşın ne kadar risk taşıdıklarını tek başına gösteren bir oran bulunmamaktadır. Risk hesaplamalarında, örneğin kredi riski hesaplamasında, kredi eşdeğerleri bulunmakta ve sermaye yeterliği hesaplamasında kredi eşdeğerlerinin risk ağırlıkları ile çarpılması sonucu bulunan tutar dikkate alınmaktadır. Sonuçta, kredi riski tutarı bilanço içi işlemlerle birlikte yer almakta, bilanço dışı işlemlerin risk tutarı raporlamalarda görülmemektedir. Bilanço içi ve dışı işlemler ayrı ayrı her türlü risk açısından, kredi, piyasa, faiz oranı, döviz kuru, operasyonel risk, analiz edilmelidir.

Bilanço dışı işlemler çeşitlenmekte tutarları da her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla ile bu kadar yüksek tutarların içerdiği risklerin ve bu hesaplardan elde edilen gelirlerin bilinmesi önemlidir. Bu nedenle, bunlardan elde edilen gelirleri ve bu hesapların oluşturduğu risklerin raporlanması ve bunlar hakkında bilgilendirme yapılması ilgili tüm taraflar açısından da önemlidir.

Son küresel krizin tetikleyici ve ana nedenlerinden biri sayıldığından, bilanço dışı işlemler her zaman olduğundan daha fazla dünya finans çevrelerinin gündeminindedir. Geliştirilmiş yeni finansal ürünler bilanço dışı işlemlerin daha da artmasına yol açmıştır. Bu durum bilanço dışı işlemlere önümüzdeki dönemde daha fazla önem atfedileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- ALTAN Mikail ve Parlakkaya Raif, “Bilanço Dışı İşlemlerin Banka Performansına Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği”, **İktisat-İşletme ve Finans**, Haziran 2004, Yıl:19, ss.107-122
- ALTINOK, Tevfik., Eken M.H., Çankaya S., **Küresel Mali Piyasalarda Yeniden Yapılanma ve Türkiye**. İTO Yayını, 2011.
- ANBAR, Adem ve Değer Alper, “Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Nisan 2011, s.77-94
- ARSLAN, İbrahim, “Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2007,Sayı:18, s.49-66
- AYDIN, Aydan, “Bilanço Dışı İşlemler”, **Bankacılar Dergisi**,2000, Sayı:34,s.65-81
- B.D.D.K. **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Aralık 2011,
- B.D.D.K. **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Haziran 2012
- B.D.D.K. **Finansal Piyasalar Raporu**, Mart 2012,
- B.D.D.K. **Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Eylül 2011,
- B.D.D.K. Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik, (1 Kasım 2006 tarih ve 26333 t.li RG),
- B.D.D.K. Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik, (1 Kasım 2006 tarih ve 26333 tarihli RG),
- B.D.D.K.,Bankaların Sermaye Yeterliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte (28 Haziran 2012 Tarih ve 28337 sayılı RG)
- B.D.D.K., Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte (1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı RG.)
- CHAMBERS, Nurgül. **Kriz Dönemi ve Sonrasında Bankaların Finansal Yapısının Analizi**, İstanbul: Avcı Ofset Matbaacılık, 2004.
- DURAN, M. A. ve A. Lozano-Vivas, “Off-balance-sheet activity under adverse selection: The European experience”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, 2012.
- EKEN, M.H., Selimler H., **Banka Muhasebesi**, 2. Baskı. İstanbul, Der Yayınevi, 2008.
- EKEN, Mehmet Hasan, “Türk Bankacılık Sektörü Yapılanma Sürecinde Bankalarda Finansal Risk Yönetimi-I”, **Analiz-Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi**, Cilt:6, Sayı15, s.73-82, 2006.

-
- GÖÇMEN, Gamze, “Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Bilanço Dışı Faaliyetlerindeki Gelişme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2004, sayı:17, s.
- HULK John C., **Options, Futures, & Other Deriatives**, Fourth Edition, Prentice Hall International Inc., U.S.A.,2000
- İŞLEYEN, İlker Şadi, “Döviz Kuru Riskini Azaltmanın En Etkili Yolu Forward İşlemler”, **İSMMM Mali Çözüm Dergisi**, Mayıs-Haziran 2011,s.
- İMKB Takas ve Saklama Bankası, **2011 Faaliyet Raporu**, www.bddk.org.tr
- KOCH , T.W, **Bank Management**, the Dryden Pres, 3rd Edition., 1995
- KURT, Gülüzar, **Basel II: Genel Değerlendirme, KOBİ’ler ve Muhasebe Uygulamaları Üzerindeki Etkileri**, İzmir SMMM Odası, Ayan Matbaacılık, İzmir, 2007
- PAMUKÇU Ayşe, “Bilanço Dışı Finansman Yöntemleri ve Muhasebeleştirme İşlemleri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl:2010, Cilt: XXIX, Sayı: II, s.479-494
- SAYIN, K.Şevket, “Türk Bankacılık Sisteminde Bilanço Dışı İşlemler ve Risk Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:24, Sayı:1, Yıl:2009, s.15-42
- T.B.B., **Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ** (06.01.2007 tarih ve 26415 sayılı Resmi Gazete), 2007.
- T.B.B., **Bankalarımız 2011, 2010, 2009, 2008, 2007**
- T.B.B., **Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler**, 1999, (Erişim : 01.09.2012) www.tbb.org.tr
- TUNABOYLU, A.N. **Döviz Kuru Riski Ve Firma Değeri İle İlişkisi: İMKB Şirketleri Üzerine Bir Uygulama**, Ankara Üniversitesi, 2008.
- YARBAŞI, Engin, “Türkiye’de Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Nazım Hesapların Önemi ve Dış Ticaret İşlemlerindeki Yeri”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:7, Sayı:13, Bahar 2008, ss.223-237